

УДК 130. 123 (045)

ПРО “ЦІННОСТІ”, “ВАРТОСТІ” ТА “ЗНАЧУЩОСТІ”, АБО ЯК СКЛАДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЗНАЧАЮТЬ “ДИФУЗІЮ СМИСЛОВОЇ НАСИЧЕНОСТІ”¹ ПОНЯТЯ

СОЛОДКА О.О.

Київський національний лінгвістичний університет

Стаття присвячена аналізу епістемологічних перспектив, що утворюються міждисциплінарними стратегіями розробки концепту “цінність – вартість – значущість”. У першій частині розглядається феномен нашарування концептуальних парадигм структурної лінгвістики, політичної економії та психоаналізу в світлі викриття їх методологічних позицій як “точок зору”. В другій – розкриваються проблеми референційної обумовленості та референційної відкритості дослідницьких проектів, що працюють у горизонті означеного концептуального поля. В третій – ставиться питання про ціннісний перспективізм як проблему світоглядного проектування.

Ключові слова: цінності – вартості – значущості, інвестування – катексис, точка зору, структурна революція цінностей, референційність, перспективізм, світогляд.

Статья посвящена анализу эпистемологических перспектив, образованных междисциплинарными стратегиями разработки концепта “ценность – стоимость – значимость”. В первой части рассматривается феномен наложения концептуальных парадигм структурной лингвистики, политической экономии и психоанализа в свете описания их методологических позиций как “точек зрения”. Во второй – раскрываются проблемы референциальной обусловленности и референциальной открытости исследовательских проектов, работающих в горизонте обозначенного концептуального поля. В третьей – ставится вопрос о ценностном перспективизме как проблеме мировоззренческого проецирования.

Ключевые слова: ценность – стоимость – значимость, инвестиция – катексис, точка зрения, структурная революция ценностей, референциальность, перспективизм, мировоззрение.

This article focuses on the analysis of epistemological prospects formed by interdisciplinary strategies of “value – worth – significance” concept elaboration. The first part of the paper considers the phenomenon of conceptual paradigms deposition when structural linguistics, political economy and psychoanalysis overlap, while their methodological stances are taken as “viewpoints”. The second part addresses the issues of referential conditionality and referential openness of research projects within a specified conceptual field. The third part brings up a question of value perspectivism as a problem of ideological designing.

Keywords: value, cathexis, point of view, the structural revolution of values, referentiality, perspectivism, worldview.

Постановка проблеми. Серед багатьох напрямків, що окреслили вектори розвитку західної філософії минулого століття, а відтак, визначили горизонт духовних розвідок та стилістичного аранжування філософії сьогодення, одним з найбільш прикметних залишається проект “лінгвістичного повороту”. Цей проект дався взнаки низкою питань, які традиційно асоціюються з дослідницьким полем Л. Вітгенштайна та широким колом його послідовників, які запровадили в сферу філософської рефлексії проблему “значення” (англ. meaning). Однак парадоксальним чином у філософській традиції “лінгвістичного повороту” присутність самої лінгвістики увесь цей час залишалась лише периферійною, причому

в явно “звуженому” – вже вітгенштайнівською програмою “розрізнення граматичного та логічного”² – форматі специфічних проблем окремої науки, так званого “граматичного наративу”. Народження “когнітивних наук” та розвиток “філософії свідомості” (англ. philosophy of mind) з перспективою концептуального розмежування когнітивних моделей свідомості та власне проблеми свідомості³, хоча і розширило визнаний філософією епістемологічний коридор лінгвістичного наративу, але не спокутувало зверхності “лінгвістичного повороту” до “суто” лінгвістичної проблематики. В лінгвістичних чи в найкращому випадку в (пост)структуральних межах номінативно залишилося і старе сосюрівське поняття “valeur”, власне, базове поняття лінгвістично-семіологічної концепції “мови як системи знаків”, яка декларує тлумачення мови, що є “системою знаків”, як “систему відмінностей”, в якій немає нічого, окрім відмінностей, та проковує прецедент парадоксальної негативності поняття “valeur” і, водночас, парадоксального методологічного обґрунтування лінгвістики ще неіснуючою, принаймні на той час, дисципліною семіологією.

Разом з тим, не можна не помітити, що окреслена Ф. де Соссюром пара “valeur – signification” (значущість – значення)⁴ увійшла в філософію, так би мовити, поза Соссюром та лінгвістикою, розірваною та з різних дверей. Якщо проблема “значення” наполегливо та відкрито визнається “філософською” разом з “лінгвістичним поворотом”, власне з аналітичною філософією в широкому розумінні, то актуалізована Соссюром домінанта “значущості”, значущої відмінності одного знаку від іншого в рамках системи знаків, яка тільки і існує через ці значущі відмінності, майже не розпізнається, залишаючись прихованою сутінками лексичної гри полісемії чи омонімії. Мається на увазі семантичний діапазон “valeur”, який утворюється зусиллями структурної лінгвістики з її проблемою “значущості” знаку, економічної теорії з її проблемою “вартості” та філософії з її проблемою “цінності”. Щоправда, до цього ряду ще слід додати психоаналітичні студії З. Фрейда, а саме, його проект метапсихології з розрізненням трьох “точок зору”: топографічної, динамічної та економічної, – в розробці останньої “точки зору” проявляється ще один акцент у розгортанні семантичного поля “valeur”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до вказаного діапазону, аналіз концептуального поля “valeur” переважно відбувався за дисциплінарними напрямками. В синтетичних стратегіях, безумовно, особливе місце належить дослідженням теми “структурної революції цінностей” Ж. Бодрійяра (J. Baudrillard), серед яких привертають до себе увагу публікації С. Зенкіна як перекладача (російською) та дослідника його текстуальної спадщини. Більш послідовно проблематика концептуального поля “valeur” прослідковується в лінгвістично-семіологічних дослідженнях. Один з найбільш яскравих прикладів останнього часу – дискусія на тему “Епістемологія і етика “valeur”: від семіотики до риторики (і навпаки)”⁵, представлена на сторінках номеру журналу “Semen” 2011 року. В філософських студіях – за структурально-семіологічними межами – ця тема залишається переважно в маргіналіях. Окреслити епістемологічні перспективи, що утворюються міждисциплінарними стратегіями розробки концепту “valeur”, зокрема в горизонті напрацювань “філософії цінностей”, і є метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Тяжіння до концептуальної парадигми економічної теорії в тлумаченні терміну “valeur” почасти виправдовується відомою тезою Ф. де Соссюра з “Курсу загальної лінгвістики” про двоїстість всіх наук, які оперують поняттям “valeur”, і яка домінує передусім над економічними науками. Порівнюючи лінгвістику та політичну економію як науки, що мають справу з “valeur”, Соссюр говорить, що в обох йдеться про систему еквівалентностей (рівноцінностей) між речами різних порядків: в одній – між працею та заробітною платнею, в іншій – між означуваним та означником [12, с. 87]. Двоїстість лінгвістики, як відомо, репрезентована сосюрівським принципом розрізнення синхронії та діахронії, певною мірою побіжно утворює площину як для конструювання наступних

методологічних алюзій між лінгвістикою та економічною теорією, так і для аналітичних екскурсів з боку історії мови і лексикографії щодо смислових горизонтів “valeur”. Найбільш відома з таких алюзій – “структурна революція цінностей” Ж. Бодрійяра, міркування якого щодо “valeur” майже цілком підпадають під вже означений (пост)структуральний коридор лінгвістичного нарративу. І хоча, як далі побачимо, Бодрійяр і відштовхується від сосюрівської методологічної паралелі між лінгвістикою та економічною теорією як наук, що стоять перед обличчям “valeur”, його прояснення “valeur” стало тяжіють до того, що він називає “економічною логікою”, яка розкривається як в світлі прямих звернень до теорії вартості та її критичного подолання, так і в світлі критичного переосмислення “економічних” інтуїції З. Фрейда.

Тим більш прикметним, на наш погляд, виявляється психоаналітичне розширення семантичного діапазону “valeur”, що його присутність – навіть у разі бодрійярівських рецепцій економічної гіпотези Фрейда – залишається розмитою. У фундаментальній вступній статті до російського перекладу тексту Ж. Бодрійяра “L’échange symbolique et la mort” (рос. “Символический обмен и смерть”) перекладач цього тексту та авторитетний російський дослідник (пост)структуральної традиції С. Зенкін, говорячи, що “valeur” є “одним з універсальних термінів, який у Бодрійяра (а втім, як і у Сосюра) працює у відмінних семантичних полях”, далі перелічує, що йдеться і про “вартість” в економіці, і про “цінність” у філософії, і про “значущість” чи “смісл” у ситуаціях з мовою, і навіть про “ефект”, коли справа стосується естетики, тощо [2, с. 28]. Буквальна відсутність у цьому ряду фрейдівського акценту щодо “valeur” посилює враження його невиокремленості, а отже, прихованості, принаймні в цьому контексті, під покровом естетичного “ефекту”, адже фігура Фрейда у прямому посиланні з’являється в останній темі “Символічного обміну” в розділі під назвою “Witz, чи Фантазм економіки у Фрейда”, де йдеться про “економічний” характер теорії насолоди Фрейда в контексті поетичного задоволення. Водночас, підкреслена Бодрійяром властива Фрейду “економічна” логіка інтерпретацій – зокрема в світлі негативного ставлення Бодрійяра до змішання марксизму та психоаналізу, взаємне перенесення понять, яку він охарактеризував як “операцію безнадійно-метафоричну” [2, с. 386] – не передбачала просто аналогії між “лібіденальною економікою” та “матеріальною”.

Відсутність прозорих методологічних пояснень у психоаналізі щодо паралелей між “лібіденальною економікою” та “матеріальною” – подібно до сосюрівської ідеї двоїстості всіх наук, які оперують поняттям “valeur”, розкритої через принцип розрізнення синхронії та діахронії – утворює широке поле для метафоричних конструювань у цьому напрямку. Зворотний бік таких конструювань – метафоричне знецінювання психоаналітичних концептів, їхнє розчинення в риторичних фігурах гуманітарного дискурсу з присмаком психоаналізу від літературознавства до іміджмейкерства.

Звертаючись до цілком авторитетного на теренах психоаналітичного дискурсу видання, а саме “Психоаналітичного словника” Ж. Лапланш (J. Laplanche) та Ж.-В. Понталіс (J.-V. Pontalis), читаємо, що “економічна точка зору” фрейдівської метапсихології пов’язана з гіпотезою, згідно якої психічні процеси складаються з циркуляції та розподілу психічної енергії, що може бути квантифікованою, а отже, здатною до зростання, зменшення, еквівалентності [18, р. 125; 5, с. 79]. З допомогою концептуального апарату “економічної точки зору” і описується знаковий для психоаналізу механізм сублимації. Базовий концепт “економічної точки зору”, який у З. Фрейда представлений німецьким терміном “Besetzung”, у англійських перекладачів фрейдівських текстів був позначений запозиченим з давньогрецької нейтральним неологізмом “катексис” (греч. Κάθεξις), поширеним останнім часом у тому числі і в російськомовному психоаналізі (рос. удержание, задержание). Парадоксальна доля російськомовної термінологічної репрезентації концепту “Besetzung”, на наш погляд, варта окремої уваги. З 20-х рр., як зауважує С. Зенкін, виходячи, щоправда, з французького варіанту

перекладу цього терміну, про який далі йдеться, а саме “investissement”, цей термін перекладався російською, як “нагрузка” або “загрузка” [2, с. 18]. В російському варіанті перекладу “Психоаналітичного словника” Ж. Лапланш та Ж.-В. Понталіс використовується саме термін “загрузка” [5, с. 22–24], тоді як під впливом численних перекладів текстів психоаналітичного кола з англійської⁶ вже традиційно вживається термін “катексис”.

Звернення до грецької чи латини, напевно, найбільш простий варіант виходу з ситуації складнощів перекладу, на що стало нарікають у зв'язку з фрейдівським концептом “Besetzung”. Нейтральність неологізму “катексис” дивним чином корелює з поясненнями самого механізму “катексису” як механізму “конверсії” психічних розладів у фізичні симптоми, яка супроводжується “заміщенням”, а саме: переживання, спричинені *значущими* подіями, в пам'яті асоціюються з подіями цілком *нейтральними*⁷, так би мовити, *безбарвними*. Ефект безбарвної нейтральності терміну “катексис”, як наслідок, так само потребує викриття “сублімованих” смислів. Поширений варіант роз'яснень “катексису” будується за наступною схемою. Так, з одного боку, йдеться про “психічну енергію”, що може бути “квантифікованою”, тобто не про саму енергію, але про її властивість бути “квантифікованою”. З іншого – про деяку властивість об'єктів бути “катексичними”, а отже, насиченими квантифікованими психічними енергіями. З відповідними поясненнями “квантифікації” – як проблеми “розподілу енергій” – не тільки в термінах зростання, зменшення та еквіваленції, а й у термінах “значущості”, “інтересу”, “смыслу” тощо. У франкомовному психоаналізі з'являється навіть уточнення з посиланням на статтю Фрейда 1893 року французькою “Quelques considerations pour une etude comparative des paralysies motrices organiques et hysteriques” (“Деякі міркування щодо порівняльного розгляду органічних та істеричних моторних паралічів”), що сам Фрейд у пошуках французького еквіваленту для поняття “Affektbetrag” (фр. *quantum d'affect*, укр. *квант афекту*) пояснює його через суміжний за значенням термін “valeur affective” (букв. *афективна значущість/ цінність/ вартість*) [18, р. 22–24].

Прикметно, що у франкомовному психоаналізі, з огляду на “діалог” З. Фрейда з Й. Брейером (J. Breuer) та Ж. Шарко (J.-M. Charcot) щодо авторства відносно “катартичного⁸ методу”, традиційно вживались два варіанта перекладу “Besetzung”: “investissement” і “occupation”. Вибір на користь “investissement”, зважаючи на відсутність повної відповідності німецького та французького термінів, авторами “Психоаналітичного словника” аргументувався, зокрема, не тільки через посилання на поле значень з військової сфери (occupation / окупація – investissement / оточення), але, переважно, з урахуванням поля значень, які утворювались через поширення терміну “investissement” у фінансовій мові, а також у лінгвістичних науках з превалюванням там саме “економічного” смисла “investissement” [5, с. 213; 18, р. 22–24]. Відповідно до такого вибору фрейдівський опис роботи “психічного апарату” через фундаментальне розрізнення “репрезентацій” та “кванту афекту” постає цілком у дусі “економічної точки зору”, а саме, як питання *інвестованості* репрезентації квантом афекту. Механізм “інвестування” енергій, який слугував для опису загальних принципів організації психічного апарату як “енергетичної моделі”, розкривався, таким чином, як механізм *перерозподілу інвестицій між відмінними системами* психічного апарату.

Зберігаючи в полі зору перспективу можливих паралелей економічної теорії та “економічної точки зору” метапсихології, ми перш за все хотіли б зазначити безпосередній, так би мовити, ефект використання концепту “Besetzung / investissement / катексис”. Цей концепт маркує специфічні феномени, які уможливлюються лише через корелятивний зв'язок між *плинними відмінними системами*, – чи то йдеться про складну структуру психічного апарату, чи то про складну структуру мови, чи то про складну структуру фінансово-економічної системи тощо.

Водночас у зверненні до власне психоаналітичного дискурсу, на наш погляд, проглядаються ще кілька аспектів, які супроводжують розробку концепту “Besetzung / investissement”. Так і до сьогодні статус цього концепту створює враження амбівалентності, фігури

метафоричного смислу, що, зокрема, пояснюється науковою “невпевненістю” принаймні класичного психоаналізу, який намагався говорити мовою, подібною до мови нейрофізіології, або ж прагнув не втрачати зв’язок з нейрофізіологією як відмінною і цілком авторитетною науковою системою. Враження амбівалентності загострюється тим більш, коли в поле зору потрапляє очевидно відмінний смисл “реалістичності” у разі *інвестованості* репрезентацій і *інвестованості* об’єктів. Проте визнання “очевидної” відмінності смислі “реалістичності”, а отже, відмінності систем об’єктів та репрезентацій, на наш погляд, саме й виявляє один з базових аспектів епістемологічного потенціалу концепту “інвестування”. Для психоаналітичного дискурсу в персональному світі суб’єкта об’єкти і репрезентації постають як афектовані / інвестовані певними значущостями / цінностями (фр. *certaines valeurs*), які й організують поле сприйняття та поведінки суб’єкта. Тобто в персональному полі сприйняття та поведінки суб’єкта об’єкти і репрезентації існують не через власне субстанційні ознаки належності до очевидно відмінних реальностей, але через афектованість / інвестованість певними значущостями / цінностями. Як наслідок, якісна гетерогенність значущостей не означає, що значущості асоціюються з позитивним або негативним навантаженням, а лише з тим, що вони мають властивість “інвестувати”.

Ще раз нагадаємо, що сам Фройд у пошуках французького еквівалента для поняття “Affektbetrag” (фр. *quantum d’affect*, укр. *квант афекту*) пояснює його через суміжний за значенням термін “*valeur affective*” (букв. *афективна значущість / цінність / вартість*). Більш того, як підкреслюється у вже згаданому “Словнику”, виявляється, що Фройд, власне, описував фізікалістською мовою те, що можна назвати “світом цінностей”. Д. Лагаш навіть посилається тут на феноменологічне поняття “Umwelt”, повторюючи, що організм структурує свій навколишній світ і власне сприйняття, виходячи з власних життєвих інтересів та виокремлюючи особливо значущі об’єкти, сфери досвіду, відмінності у сприйнятті. Таким чином виходить, що фройдівський вибір терміну “*valeur affective*” лише підтверджує “аксіологічний вимір” його економічної гіпотези, який не вичерпується лише паралелями до сфери етики, естетики чи логіки. Лагаш говорить, що у присутньому в метапсихології Фройда аксіологічному вимірі значущості / цінності не зводяться до емпірії, але “всезагальність їх природи визнається важливою для всіх організмів” [18, с. 22–24].⁹

Разом з тим, не можна не помітити, що розмова про економічну точку зору Фройда з метатеоретичних екскурсів постійно переходить у сферу його клінічної практики та навпаки. Відповідно і питання “аксіологічного виміру” так само не вичерпується лише його метапсихологією. Скажімо, коли стверджується, що якісна гетерогенність значущостей не означає, що вони асоціюються з позитивним чи негативним навантаженням, ця теза ілюструється через ситуацію “об’єкта фобії”, який не є “де-інвестованим”, але посилено “інвестованим” в сенсі “бути таким, що наперед уникається” (фр. *devant-être-évité*) [18, р. 22–24].

А значить, говорячи про психоаналітичний акцент у смисловому полі “*valeur*”, мусимо підкреслити два моменти. По-перше, “квант афекту” – в світлі інвестованості (презентацій) квантом афекту – є не тільки “кількісною” характеристикою (зростання, зменшення, еквіваленція), а й “якісною” (значущість / цінність), – на чому і наполягають дослідники Фройда. По-друге, зважаючи на “аксіологічний вимір”, слід зазначити відсутність у цій “якісній” характеристиці “метафізичного” навантаження – принаймні в тому розумінні, що значущість / цінність / вартість не є субстанційними характеристиками.

І, по-третє. Пам’ятаємо, що “економічна точка зору” фройдівської метапсихології, а отже, поле значень, в якому працює його концепт “*Besetzung / investissement*”, існує лише завдяки співвіднесенню з іншими “точками зору”, які Фройд називає “динамікою” й “топікою”. Якщо говорити мовою Соссюра, метапсихологія Фройда передбачає вже три “осі”, де економічна точка зору і є “третьою віссю”. Звісно, що питання не в просторових схемах, хоча завжди

існує спокуса такого унаочнення. Прикметно те, що мовою “економічної точки зору” Фройд моделює роботу “психічного апарату”, тобто реальний емпіричний механізм функціонування психічного. Потреба в такому *модельованні* – досвід його клінічної практики. Відтак, принаймні в цьому питанні Фройд постає не просто як “теоретик” психоаналізу, – адже емпіричні дослідження механізму функціонування психічного утворюють додаткову вісь психоаналітичних студій. У Соссюра подібний прецедент, можливо, бачимо в ідеї розрізнення основних і допоміжних дисциплін. До допоміжних, як пам’ятаємо, була віднесена фонологія з її експериментальною базою, яка відповідно, й опинилась у “Додатку”, але “допомогла” вийти за межі письма як єдино можливого “чуттєвого образу мовлення” [12, с. 52–63] та зрештою стала передумовою для народження того варіанту загальної лінгвістики, який має справу з “*valeur*”.

Не-суто-теоретичний характер фройдівського “аксіологічного” акценту у становленні концептуального поля “*valeur*” не явно, але все ж дається взнаки в лінгвістично-економічній алюзії Ж. Бодрійяра. Більш того, в текстах Бодрійяра ніби збирається разом семантичний діапазон “*valeur*”, принаймні таку перспективу бачимо в його “*L’échange symbolique et la mort*”, останній розділ якого завершується темою “економічного” характеру теорії насолоди Фрейда в контексті аналізу поетичного задоволення. Причому пояснення поетичного задоволення розгортається одночасно і в термінах тієї самої фройдівської “економічної точки зору”, і в термінах (пост)соссюрівської семіології¹⁰, і в термінах марксової критики теорії вартості. І оскільки “Символічний обмін” з’являється принаймні як франкомовна інтерпретація теорії Фрейда, в російському перекладі цього разу фігурує термін “інвестиція”.

Окреслимо загальну схему. Бодрійяр, посилаючись на соссюрівське уподібнення “обміну мовних елементів” ринковому закону вартості, актуалізує (та радикалізує¹¹) поняття *значущості* як “внутрісистемної і утвореної розрізнявальними опозиціями відповідності усіх елементів між собою”, протиставляючи таке розуміння тлумаченню *значущості* як “відповідності між кожним елементом та тим, що він позначає”, тобто “між кожним означуванним та означником” [2, с. 51]. Розрізняючи ці два аспекти як структурний та функціональний, Бодрійяр наголошує, що в “класичній” конфігурації лінгвістичного знаку вони є діалектично зв’язаними, пропонуючи як “чуттєвий образ” не менш “класичний” критичний аналіз механізму вартості у К. Маркса. Розрив цієї зв’язаності та знищення “референційної вартості”, тобто “функціональної”, на його думку, приводить до автономізації та домінування “суто структурної гри цінностей”. Цю схему аналізу Бодрійяр, як відомо, називає “політичною економією знаку”, а універсальною ознакою суспільства, яке описується в концептуальному полі цієї теорії і яке набуває визначення “постмодерного”, він вважає поширення “симулякрів”. Розробляючи в рамках “політичної економії знаку” концепцію історії новоевропейської цивілізації від Відродження до сучасності, Бодрійяр пропонує історичну схему “трьох порядків” симулякрів: “підробка – виробництво – симуляція”. Якщо симулякр “першого порядку” підпорядковується “природному закону цінності”, “другого порядку” – “ринковому закону вартості”, то “третього порядку” – “структурному закону цінності” [5, с. 111]. У російському перекладі С. Зенкіним тексту “Символічного обміну”, підрядник якого ми навели, “*valeur*” перекладається як “значимість” – коли йдеться про ідеї Соссюра; як “стоимость” – коли йдеться про політичну економію; як “ценность” – коли йдеться про “філософський” проект самого Бодрійяра.

Розгортання цього проекту як теорії “символічного обміну” і завершується викриттям *лише* “економічного” характеру теорії насолоди Фрейда. Бодрійяр пропонує аналіз механізму поетичного задоволення в дусі Фрейда на прикладі дотепу (швейц. – *Witz*), основною характеристикою якої він називає щільність, повторне використання в різних модальностях одного й того самого матеріалу як “економії зусилля”, коли “одним і тим самим означником

утворюється багаторівневе значення, з мінімуму означника витягується максимум значень (які часом суперечать одне одному)” [5, с. 366]. Перед нами знову механізм *інвестування* енергій як принцип організації, цього разу – реорганізації психічного апарату та його відмінних систем. Називаючи психічний апарат “силовим багатокутником”, Бодрійяр – слідом за Фройдом – говорить про насолоду від дотепу як про результуючий “енергетичний прибуток”, який виникає через деяке “спрямлення”, “поперечний хід”, що “діагонально перетинає відмінні шари психічного апарату”. Відповідно поетичне задоволення постає в світлі фрейдівської теорії насолоди як здобуток “економії” – деякий “залишок” диференційної енергії, “енергетичний прибуток” або “премія” насолоди, – як говорить Бодрійяр, пояснюючи це “*додане* задоволення” механізмом “вивільнення афектів”, а отже, “де-інвестуванням” несвідомих або підсвідомих репрезентацій, навіть “де-інвестуванням” самої психічної інстанції витіснення. Ставлячи таким чином питання про поетичне задоволення фрейдівська теорія насолоди хоча і виходить за межі “економіки лінгвістичної”, однак, залишається лише теорією “задоволення”, що належить до “економічного порядку”, ані теорією “насолоди”, яка належить до “порядку символічного”. Останній, утворюючи горизонт філософських міркувань Бодрійяра, вирізняється вже не економічним “повторювально-накопичувальним” характером, а “оберненістю / реверсністю” (фр. *réversion*) і відтак – “символічною відміною цінностей”. Інакше кажучи, на наш погляд, Бодрійяр акцентує принципову відмінність клінічного катарсису психоаналізу та естетичного катарсису, пропонуючи інтерпретацію естетичного катарсису як “символічного обміну”.

Опис реверсивного механізму “символічної відміни цінностей”, окрім збереження марксового горизонту *критики* політичної економії, а отже, подолання логіки економічної інтерпретації, домінуючої у Бодрійяра вбачає у Фрейда, здійснюється з використанням концептуального апарату постсоссюрівської семіології. Скажімо, С. Зенкін звертає увагу не стільки на присутність у Бодрійяра відомих постмодерних паралелей – а це і симулякр Ж. Дельоза, і *différance* Ж. Дерріда, і посилання на розрізнення фантазму та художнього твору у Ж.-Ф. Ліотара тощо – скільки на іманентну присутність семіологічних ідей з “Міфологією” Р. Барта, зокрема щодо трансформацій, притаманних “міфам” як вторинним семіологічним системам [5, с. 6–24]. Причому йдеться не тільки про відчутність у “симулякрі” Бодрійяра ідеї Барта щодо “перетворення “знаку-смислу” первинної системи в “означник-форму” вторинної системи”, яке супроводжується “видаленням з нього всього випадкового, його спустошенням, збідненням, випаруванням з нього історії, через що від знаку-смислу залишається форма, одна гола буквальність” [1, с. 242]. Бодрійяр говорить про реверсивний механізм як про руйнацію будь-якої смислової референції, коли ми маємо не множення смислів, але “точне обернення кожного з них”, “субверсію через обернення” [5, с. 378–379]. Відповідно до цього “структурна революція цінностей” розгортається, з одного боку, на тлі того, що Барт називав семіокластією і вважав пріоритетом постсоссюрівської семіології, а Бодрійяр – деконструкцією форми знаку; з іншого боку, на тлі подолання логіки економічної інтерпретації логікою “символічного обміну”. У світлі логіки “символічного обміну” зокрема здійснюється і бодрійярівська радикалізація семіології. Якщо “символічний обмін”, який Бодрійяр називає “соціальною взаємністю”, що досягається принаймні сміхом та насолодою [5, с. 379], є відкритою “циркуляцією” чи “реверсом” знаків по всій протяжності “речей” (і таку “циркуляцію” він вбачає в естетичній насолоді та первісних культурах), то “цінності / значущості / вартості” є “осадам”, наслідком того, що означуване “випало в осад” [5, с. 181–182]. Це знак, обтяжений “економічними” вимогами функціональності, і як такий – обтяжений смыслом, а отже, перспективою референційності.

Залишаючи поза увагою, принаймні в цьому контексті, соціальний проект Бодрійяра та семіологічну схему його опису, зазначимо лише, що механізм “символічного обміну” можна назвати своєрідною моделлю соціально-історичних проривів, що так само мусить виводити

позицію Бодрійяра за межі просто “теоретика”. Проте в рамках теми нашої розмови базовим залишається інше питання, а саме: в концептуальному полі Бодрійяра *філософський* вимір “*valeur*”, тобто саме як “цінності”, постає як питання “структурної революції цінностей”, чи їх субверсії, в межах якої акцентується “функціональний” вимір цінностей – обтяженість смыслом, референційність. У цьому розумінні “*valeur*” розкривається як “*valeur prégnant*” – “антиципація значення” (рос. предвосхищающее значение). Відповідно субверсія – як подолання референційності – може бути проілюстрована або відомим жартом в дусі Фрейда: інколи сигара може нічого не означати, а бути просто сигарою; або не менш відомою кантівською характеристикою “прекрасного” як такого, що “подобається всім *поза поняттям*” [4, с. 87].

У контексті продовження розмови про бодрійярівську “структурну революцію цінностей” як філософський проект “*valeur*” ми, зрештою, хотіли б звернутись до позасосюрівського входження цього концепту до горизонту філософської рефлексії.

Цілком очевидним маркером укорінення концептуального поля “*valeur*” у мовних іграх західної філософії – автономно від структурно-лінгвістичних студій навколо “значущості”, як і поза очевидними паралелями з “теоріями вартості” чи “значущими афектами” психоаналізу – стає його німецький філософський корелят “*Werte*”, що позначає тематизацію в філософії проблеми “цінностей” (нім. *Werte*, англ. *values*, франц. *valeur*). Не секрет, що концептуальне поле “*Werte*” формується та поширюється разом із “завершеним нігілізмом” Ф. Ніцше, його “переоцінкою цінностей” (нім. *Umbewertung der Werte*), або принаймні разом з відкриттям М. Гайдеггером “завершеного нігілізму” й метафізики Ф. Ніцше та водночас разом з “філософією цінностей” баденської школи. Незалежно від полісемії чи омонімії німецького слова “*Werte*”, за дивним збігом обставин, і у філософії цінностей дається взнаки вже знайомий ефект “негативності” поняття “цінність”, а у випадку метафізики Ніцше-Гайдеггера навіть, буквально, його “нігілістичності”. Попри гайдеггерівське твердження, що неокантіанці не сприйняли нігілізм серйозно [15, с. 97], “негативного” виміру не вдається уникнути і неокантіанській концептуалізації “цінностей”.

Згадаємо, що відома теза Г. Ріккерта про “цінність” як “духовну мету”, “життєву практичну настанову”, смислотвірний механізм спирається на розрізнення – цілком у дусі неокантіанської традиції – двох типів феноменів, а саме: феноменів природи та феноменів культури або “загального закону” та “цінностей”. Пояснюючи це розрізнення, Ріккерт ставить під сумнів традиційний розподіл наук на “науки про природу” й “науки про дух” [10, с. 52–53]. Питання полягає в тому, що розрізнення феноменів природи та феноменів культури не може спиратись на “матеріальний принцип” розподілу об’єктів, адже, на думку Ріккерта, “матеріальна протилежність об’єктів” може бути покладена в основу розподілу наук лише в тому сенсі, що “з цілого дійсності виокремлюється деяка кількість предметів чи явищ”, оскільки вони мають для нас “особливе значення”, *важливість* чи *значущість*, внаслідок чого ми і вбачаємо в них “дещо більше, ніж просто природа”. Таким чином до “матеріального принципу” розподілу об’єктів додається “формальний принцип”, у контексті якого Ріккерт повторює, що і вислів “природничий (*naturwissenschaftlich*) метод” має сенс тільки тоді, коли слово “природа” (*Natur*) не означає “світ тілесного або фізичного”, але розуміється в кантівському “логічному чи формальному значенні”, підкреслюючи нетотожність понять “природничий (*naturwissenschaftlich*) метод” та “метод фізичної науки” (*körperwissenschaftliche Methode*) [10, с. 53]. А отже, протилежність феноменів природи та феноменів культури, за Ріккертом, розглядається як протилежність “логічних понять”: логічного поняття “природа” та логічного поняття “історія” або “загального закону” й “одиничного буття з усією його особливістю та індивідуальністю”. Відповідно, далі йдеться про “логічну” протилежність “природничого (*naturwissenschaftlich*) методу” та “історичного методу” з чіткою ремаркою, що прояснення “історичного методу” є можливим лише через поняття “культура”.

Ріккерт неодноразово повторює в “Науках про природу і науках про культуру”, що розподіл об’єктів на підставі “формальної точки зору”, до якого він і повертає увагу, не збігається з розподілом на основі “матеріального принципу”, хоча ці принципи розподілу і пов’язані одне з одним. Виходячи з “формальної точки зору”, відповідно аналізуючи “логічну” протилежність понять “природа” та “культура”, він говорить про “культуру” як про те, що або “безпосередньо створене людиною, яка діє відповідно до *оцінених нею (значущих для неї) цілей*”, або “існувало раніше” як щось, що “свідомо випестуване нею заради пов’язаної з ним *цінності*” [10, с. 55]. Таким чином, в усіх явищах культури ми знаходимо втілення якоїсь визнаної людиною цінності. Проте цінності не є власне об’єктами культури. Останні Ріккерт називає “благами” (Guter), розрізняючи їх з цінностями навіть термінологічно. Цінності “логічно” або “формально” утворюють світ культури, вони *розрізняють* об’єкти культури та природи, *відрізняють* “блага”, але не є об’єктами культури як такими. Відтак той чи інший об’єкт (культури) набуває цінності, тобто постає як об’єкт культури лише в певному культурному полі, але й відповідне культурне поле утворюється ціннісними вимірами об’єктів.

Вживаючи термінологію Соссюра, можна сказати, що цінності – за Ріккертом – не є “позитивностями”, не є “сутностями” (фр. *entité*) [12, с. 105–111], не є “об’єктами”, але є тим, що їх відрізняє, вони є смислопороджувальним механізмом, і в цьому розумінні культуротвірним механізмом, а значить, деякою “формальною” характеристикою об’єктів культури, яка відрізняє і постулює їх саме як об’єкти культури. Прикметно, що аналіз діалектики “*valeur*” у традиції постсоссюрівських семіологічних студій значущості / *valeur* так само акцентує перспективу відокремлення на базі цього концепту іншого типу каузальності, ніж “фізична каузальність” (фр. *la causalité physique*). Цей “інший” тип каузальності умовно номінується як “семантичний” (фр. *causalité sémantique*) [19, р. 35–52]. Більш того, пояснення “семантичної каузальності” супроводжується описом “*valeur*” як зв’язувальної, утримуючої, атрактивної сили, яка конституює “семантичну каузальність” як поле повноти смислу або поле “антиципації значення” (*un champ de grégance*), зрештою, як “дифузію повноти смислу” (*diffusion de grégance*) [19, р. 35–52].

Більш того, питання цінностей для Ріккєрта є питанням “точки зору”, а саме, точки зору “формального принципу”. Ми не маємо наміру довести чи спростувати неокантіанський підтекст, чи фрейдівську паралель, відомого соссюрівського визначення методологічної позиції лінгвістики: лінгвістику відрізняє від інших наук те, що не об’єкт визначає точку зору науки, але точка зору науки визначає об’єкт [12, с. 33–40]. “Точкою зору” лінгвістики, як відомо, Соссюр обирає семіологію. Міркуючи таким чином далі в семіологічному горизонті він наголошує несубстанційний характер знаків як мовних одиниць, одиниць лінгвістичного аналізу. Ця теза Соссюра, принаймні на перший погляд, звучить цілком у дусі ріккєртівських міркувань щодо обмеженості “матеріального принципу” та запровадження принципу “формального” з відповідним переосмисленням традиційної диференціації наук. Тим більш, що соссюрівську “мову як знакову систему” та його “ієрархію наук”, де лінгвістика спирається на семіологію, а семіологія входить до соціальної психології, можна так само розглянути як непряме дистанціювання і від традиції визначення “мови як духу народу” і від традиції науки про мову як “науки про дух”.

Предмет нашої розмови – не прояснення неокантіанських рецепцій чи фрейдівських паралелей структурної лінгвістики, чи навпаки прихованих семіологічних рецепцій неокантіанства, а специфічний “методологічний” горизонт, що утворюється розробкою концептів “*valeur / Werte*”, який, безумовно, уможливило тематизацію таких рецепцій, залишаючи подвійне враження і поняттєвої омонімії, і можливої наявності спільних методологічних проектів. Подібну ситуацію на Першому конгресі із семіотики свого часу зазначав Ц. Тодоров, говорячи про два однаково вірогідних припущення щодо можливості

універсальної семіотичної теорії у світлі активного використання “регіональними” семіотиками “мови” структурної лінгвістики: якщо всі знакові системи подібні до мови як знакової системи, то універсальна теорія можлива, але семіотика як така теорія поглинається лінгвістикою; якщо ні, то використання концептуального апарату лінгвістики “регіональними” семіотиками є лише прикладом поняттєвої омонімії [13, с. 372]. У дусі Тодорова ми хотіли б відмовитись від розв’язання дилеми “універсальна методологічна ситуація” чи “поняттєва омонімія”, і зупинитись на специфіці питань, які викриваються та розв’язуються в цьому концептуальному полі. І у випадку “значущості” Соссюра, і у випадку “цінності” Ріккерта отримуємо приклад вирішення цілком конкретної (наукової) проблеми упорядкування – або дисциплінування – різносистемного різнохарактерного різноманітного різнофакторного матеріалу дослідження. У такому ключі, як пам’ятаємо, Соссюр охарактеризував мовний матеріал лінгвістики та її методологічну розгубленість. У ситуації з явищами культури спостерігається аналогічний стан речей, визнання якого стає тим більш промовистим, коли йдеться про культуру повсякденності, культуру “мовчазної більшості” або культуру неписемних цивілізацій. Розробка методологічних стратегій щодо упорядкування такого матеріалу супроводжується відповідним утворенням “робочих” або “операційних” понять, скажімо, мови та культури. Маємо на увазі “мову як знакову систему” та непряме “робоче” поняття “культури як системи цінностей”. Популярна сьогодні констатація множинності “визначень” мови та культури, безумовно, є показовою з точки зору визнання того, що “матеріал” мови та культури є різносистемним різнохарактерним різноманітним різнофакторним, але не тільки з цієї точки зору. Захоплення пошуком та класифікацією “визначень” часто є наслідком ігнорування функціонального призначення “робочих” / “операційних” концептів. І знову хотілося б пригадати прикметний виступ Ц. Тодорова, який, представляючи на конгресі секцію “Семіотика літератури”, повторює, що ані семіотика, ані література не мають на сьогодні остаточного визначення, і тому він пропонує поглянути на “семіотику літератури” не з позиції пошуку її визначення, а через виокремлення кола питань, які саме “семіотикою літератури” були оприявлені і над якими вона, відповідно, сьогодні працює. Ефект “негативності” поняття “*valeur / Werte*”, таким чином, слід визнати принаймні основою “операційного” статусу тих концептів, які утворюються на його підґрунті. Операційні поняття цілком підпадають під характеристику “*valeur grignante*” / “антиципація значення”, але не в тому розумінні, що вони обтяжені референційністю, яку слід подолати (як у випадку естетичної насолоди), але в розумінні “дифузії повноти смислу” / “*diffusion de grégnance*”, відкритої референції, скажімо, “історичного методу”.

У цьому контексті особливого значення набуває ніцшевська концептуалізація “цінностей” в її гайдеггерівському прочитанні, із його відомим наголосом, що неокантіанці не сприйняли нігілізм серйозно, а отже, нігілізм не був ними метафізично послідовно продуманим [15, с. 97].

Згадаємо майже “біблійні” пасажі М. Гайдеггера з “Європейського нігілізму”¹², в тексті якого стверджується, що поняття цінності в міркуваннях Ніцше грає провідну роль, а вплив його творів зробив для нас ідею цінності звичною. Ціннісна думка Ніцше розглядається тут у світлі викриття його проекту “європейського нігілізму”, де уточнення “європейський” має “історичне значення” – адже “європейський” дорівнюється “західному” в розумінні “історії Заходу” [15, с. 64]. Таким чином, “історична точка зору” і цього разу залишається висхідною у розмові про цінності. Явно в унісон Ріккерту, але без прямих посилань, Гайдеггер говорить, що хоча в деяких випадках “цінності” означають те саме, що і “блага”, але “благо” є “благом” лише на підґрунті певної “цінності”, таким чином “благо” є тим, у чому “цінність опредметнюється”, тобто воно є “предметом цінності”. “Цінність”, у свою чергу, позначається як “значуще, вартє” – з наступним питанням про “значущість” як “ніщо”. Відповідь Гайдеггера

з посиланням на Ніцше: “значущість” не можна все ж розглядати як “ніщо”, це “рід” та “спосіб”, тобто “рід буття”, яким цінність як цінність “є”. Водночас поширення і панування ніцшевської ідеї цінності з другої половини XIX століття Гайдеггер вписує в історіографічний аналіз у широкому розумінні, підкреслюючи, що ціннісна думка поширюється як питання “культурних” і “духовних” цінностей, а саме: як питання “культурних цінностей” *Середньовіччя* та “духовних цінностей” *античності*. З наступним уточненням, що “культура” і “дух” є “видами людської поведінки”, які існують лише з *Нового часу*, а “цінності” є “фіксованими мірилами цієї поведінки”, що виникають лише у *новітній час* [15, с. 71–72]. Тема цінностей відповідно прописується за сценарієм відомої схеми європейської історії від античності до новітнього часу.

Словом, секрет “метафізичної” непослідовності неокантіанства в питанні про цінності полягає в самій історичній точці зору, адже основна історична інтенція Гайдеггера-Ніцше виявляється “онтологічною”: “історична людина говорить його, буття, “мовою”; історичний проект “європейського нігілізму” Ніцше – це “відлуння ще не пізнаної історії буття в слові” [15, с. 69]. Гайдеггер неодноразово підкреслює, що в осмисленні “європейського нігілізму” як ціннісної думки та історичного проекту “все зводиться до того, щоб зрозуміти ніцшевську філософію як метафізику” [15, с. 137].

Метафізичний акцент Гайдеггер послідовно розставляє відповідно до зазначених ним п’ять “рубрик”: “нігілізм”, “переоцінка усіх попередніх цінностей”, “воля до влади”, “вічне повернення того ж”, “надлюдина”. Відтворимо увесь ланцюг, який і починається з тези про “нігілізм” як “європейський нігілізм”, як “історію Заходу”, де “нігілізм” тлумачиться як “історичний процес”, “довговічна подія” історії Заходу, сутність якої зводиться до короткої тези: “Бог помер”. Ціннісна думка Ніцше – як “класичний нігілізм” та “кінець метафізики” – є “завершенням” названої історичної події, відтак “началом” нової епохи, – “началом” в розумінні “начала серйозного ставлення” до події, яка визначається тезою: “Бог помер”. Лише в горизонті цього “серйозного ставлення” слова “Бог помер” набувають значення не просто смерті християнського Бога та знецінювання християнських цінностей, але значення “занепаду влади надчуттєвого” та породжених ним “ідеалів”. Ключовою позицією “класичного нігілізму” як “начала”, а отже, “вивільнення” для “переоцінки цінностей”, за Гайдеггером, є зазначення проблеми “місця” цінностей: “переоцінка” послідовно викриває проблему “місця” цінностей в світлі опозиції “надчуттєвого-потойбічного-неба” та *іншого* “місця”, діапазон рубрикацій якого і утворює простір ніцшевської метафізики цінностей: “воля до влади”, “вічне повернення”, “надлюдина”, “земля” тощо.

Говорячи, що “переоцінка” у її метафізичному значенні для людини є “безумовною вимогою” – “безпередумовності”, “самостійності”, “самодійності”, “самозобов’язаності”, Гайдеггер продовжує: вона є “безумовною вимогою” в *укладанні* “нової розмітки поля”, в рамках якої і мусить відбутись “*упорядкування сутнього*” як упорядкування “за новим розпорядком” [15, с. 67]. Отже, “переоцінка” переносить центр *упорядкування сутнього* в сутне самої людини. Оскільки “Бог помер”, – повторює Гайдеггер слідом за Ніцше, – “мірою” і “осереддям” для людини може стати лише вона сама. Так утворюється рубрика “надлюдина”.

З іншого боку, “новий розпорядок”, позначений як “воля до влади”, показує, “чим є сутне” в своїй “сутності”, або – як говорить Гайдеггер – у своїй “конституції”. “Конституція цінностей”, утворюючи рубрику “вічне повернення до себе”, пояснюється у Ніцше шляхом оновлення старої рубрики “становлення”. Становлення трансформується у “постійне повернення до себе”, “постійне поновлення себе в своїй природі”. Але таким чином перенос центру ваги в “упорядкуванні сутнього” в “сутне самої людини” одночасно виявляється ствердженням *іншості* самого *механізму упорядкування*.

Цілком очікуваним маркером *іншості* стає акцентоване Гайдеггером розрізнення “ідей” та “цінностей”: якщо “ідеї” нагадують про начало західної метафізики у Платона, який розтлумачив “суттєвість сутнього” як “ідеї”, то “цінності” вказують на зв’язок із завершенням метафізики у Ніцше, котрий визначив “буття як цінність” [15, с. 175]. Завершальна теза щодо метафізичного “спарювання ідей та цінностей”, яка супроводжується “переоцінкою” традиційного для метафізики розрізнення “буття” та “сутнього”, а саме: “через це спарювання ідеї з цінністю з сутності ідеї зникає одночасно характер буття та його відмінності від сутнього” [15, с. 176], водночас відсилає до “ідейної” передісторії цінностей. У ціннісних міркуваннях Ніцше Гайдеггером послідовно простежується – через рецепції платонівського буття як ідеї – оптична двозначність буття: “через тлумачення буття як “ідеї” просвічує зв’язок із “зором”, людським пізнанням” [15, с. 162].

Слідом за Ніцше (а також посилаючись на *point de vue* / точку зору та *repraesentation* / репрезентація у Ляйбніца) Гайдеггер повторює, що “цінність” є “точкою зору”, “точкою зору для ...”, дещо, що “вбирається зором” і відтак стає “центром *перспективи* зору” [15, с. 97–99]. Складна мовна гра – “покладання – розмітки – перспективи – репрезентації” – у висвітленні перспективізму ціннісного мислення розпочинається з платонівського тлумачення буття як ідеї, переходить до “блага” як верховної ідеї, а отже, до “буття як ідеї” як “буття сутнього”, як “наочності”, “присутності як виглядання”, “пред-ставленості” тощо. Так не тільки оприявлюється ланцюг “ідеї – категорії – цінності”, що має шерег від Платона до Аристотеля, Канта та Ніцше, але й формулюється базова інтенція, що успадковується “цінностями” від “буття як ідеї”: цінності – це “умови можливості”. Зрештою “оцінювання” як “точка зору” виявляється “розрахунком” – і в розумінні “розраховувати” на щось, і в розумінні “зважати на щось” [15, с. 164–165].

“Перспективізм” стає завершальним метафізичним акордом метафізики цінностей. Посилаючись, зокрема, на тезу заключного розділу ніцшевського фрагменту № 12 з “Волі до влади” Гайдеггер повторює: “Усі ці цінності, у психологічному перерахунку, є результатами певних *перспектив*”; або усі цінності в якості цінностей є “певними точками зору певних зорових ліній якоїсь волі до влади”, є “точками зору перспектив”. Він називає *перспективізм* “силовим центром”, виходячи з якого людина “конструює, тобто вимірює відповідно до цілі, перевіряє на дотик, формує увесь інший світ” [15, с. 97–99], а цінності (осмислені як “точки зору перспектив”, а відтак, як “умови волі до влади”, “обумовлені умови”) називає вищим “квантом влади”.¹³ Отже, цінності як “точки зору” виявляються втягнутими в “людську перспективу” [15, с. 101].

Водночас розгортання ціннісного сюжету від “нігілізму” до “перспективізму” супроводжується ще одним “метафізично” значущим акцентом. Гайдеггер повторює, що смисл “переоцінки” як думки, яка “йде наперекір цінностям”, не в проголошенні нікчемності та незначущості того, що проголошується “цінностями”. Цьому “наперекір” він надає особливого смислу: якщо “оцінювання”, надання “цінності” є “суб’єктивацією”, то смисл “переоцінки” не в проголошенні нікчемності та незначущості того, що проголошується “цінностями” (тобто не в проголошенні нікчемності та незначущості “культури”, “мистецтва”, “науки”, “людської гідності”, “світу” та “Бога”), а в тому, щоб “чинити опір суб’єктивації сутнього до голого об’єкта” [15, с. 212].

“Сутнє”, яке конститується “переоцінкою”, таким чином постає як “перспектива”, а не як “об’єкт”. “Сутнє як таке є перспективним”, – говорить Гайдеггер. Прикметно, що розмова про метафізичний перспективізм ціннісної думки Ніцше, що “чинить опір суб’єктивації сутнього до голого об’єкта”, послідовно завершується темою “розпізнання метафізичного характеру теперішньої історичної епохи”, темою “сьогодення”. “Цінності” знову утворюють альтернативний “об’єктному” погляд на світ, цього разу – історично-

метафізичний, щоправда з певними ремарками щодо метафізики “сьогодення”. В метафізично-історичній перспективі “сьогодення” обличчям завершеної метафізики стає “світогляд”, “світоглядне тлумачення світу”, провідними “інструментами” якого Гайдеггер називає “ідеї” й “цінності”, або “спарювання ідей й цінностей” [15, с. 175–176]. Апеляція до “ідей” та “цінностей”, їх застосування визнається ним “узвичасним і найзрозумілішим знаряддям тлумачення світу та організації життя”. В такій перспективі те, що проголошувалось “цінностями”, – “культура”, “мистецтво”, “наука”, “людська гідність”, “світ”, “Бог” тощо, не може бути “об’єктами”, а лише “світоглядними інструментами” з відповідним визнанням їх репрезентаційно-інтерпретаційного потенціалу у “тлумаченні світу та організації життя”. Це має місце і коли йдеться про “персональний світ суб’єкта”, і коли йдеться про певні “мовні світи”, певні “історичні”, “цивілізаційні”, “економічні світи” тощо.

Висновки. Таким чином питання про “духовні” чи “культурні” цінності може бути лише питанням *світоглядних* “інструментів”, де розрізнення “духовні – культурні” радше є сферою виокремлення та оформлення ціннісної думки. В цьому контексті згадана Гайдеггером диспозиція – “культурні цінності” *Середньовіччя* та “духовні цінності” *античності* – з наступним уточненням, що “культура” і “дух” є “видами людської поведінки”, які існують лише з *Нового часу*, а “цінності” є “фіксованими мірилами цієї поведінки”, які виникають лише у *новітній час*, – можна сказати, є показовою з точки зору гри історичних перспектив. Це і відома зміна оптики “античності” на “Середньовіччя” під впливом медієвістики з аналізом постсучасності як “Середньовіччя, яке вже почалось”¹⁴. Разом з тим, сьогодні це й не менш відомі “оптичні” стратегії дискурсивної гри від освітнього дискурсу до дискурсу новин, де дискурсивне покладання ціннісних горизонтів задає певні моделі людської поведінки. Прикметна риса таких дискурсивних практик, увагу до яких послідовно привертають, зокрема, представники критичного дискурс-аналізу, – це непряме “інвестування” як обраних об’єктів та репрезентацій з відповідним продукуванням “насичених смислових полів”, так і “інвестування” тих “каналів зв’язку”, які забезпечують максимально ефективний механізм масового сприйняття та засвоєння заданих перспектив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Мифологии / Р. Барт ; [пер. с фр., вступ. ст. и сост. С. Н. Зенкина]. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 2000. – 320 с.
2. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр ; [пер. с фр. и вступ. ст. С. Н. Зенкина]. – М. : “Добросвет”, 2000. – 387 с.
3. Деянов Д. Логическая форма и практическая логика / Д. Деянов // Критика и семиотика. – 2000. – № 1–2. – С. 35–52.
4. Кант И. Критика способности суждения / И. Кант ; [пер. с нем.] – М. : Искусство. 1994. – 367 с.
5. Лапланш Ж., Понталис Ж.-Б. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис ; [пер. с фр. Н. Автономова]. – М. : Высшая школа, 1996. – 623 с.
6. Райкрофт Ч. Критический словарь психоанализа / Ч. Райкрофт ; [пер с англ.] – СПб. : ВЕИП, 1995. – 288 с.
7. Большой психологический словарь / [Под ред. Б. Г. Мещерякова, акад. В. П. Зинченко]. – М. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 672 с.
8. Козлова М. С. Был ли Л. Витгенштейн логическим позитивистом? (К пониманию природы философии) / М. С. Козлова // История философии. – М. : ИФ РАН, 2000. – Вып. 5. – С. 3–32.
9. Пассмор Д. Сто лет философии / Джон Пассмор ; [пер. Борисова И. В.]. – М. : Прогресс – Традиции, 1998. – 354 с.

10. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Генрих Риккерт ; [пер. с нем., общ. ред. и предисл. А. Ф. Зотова]. – М. : Республика, 1998. – 413 с.
11. де Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Ф. де Сосюр ; [пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. – К. : Основи, 1998. – с. 324 с.
12. де Сосюр Ф. Курс общей лингвистики / Ф. де Сосюр ; [пер. с фр. А. М. Сухотина; под ред. и с примеч. Р.И. Шор]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
13. Тодоров Ц. Семиотика литературы / Ц. Тодоров // Семиотика: Антология ; [сост. Ю. С. Степанов]. – М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 371–375.
14. Фрейд З. Очерки истории психоанализа / Зигмунд Фрейд // Фрейд З. “Я” и “Оно”: Труды разных лет ; [пер с нем.]. – Тбилиси: МЕРАНИ, 1991. – Книга 1. – 399 с.
15. Хайдеггер М. Европейский нигилизм / М. Хайдеггер // Хайдеггер М. Время и бытие; [статьи и выступления; пер. с нем.]. – М. : Республика, 1993. – С. 63–176.
16. Черниговская Т. “До опыта приобрели черты ...”. Мозг человека и породивший его язык / Т. Черниговская // Логос. – 2014. – № 01 (97). – С. 79–96.
17. Эко У. Средние века уже начались / Эко Умберто // Иностранная литература. – 1994. – № 4. – С. 258–267.
18. J. Laplanche et J.-B. Pontalis. Vocabulaire de la psychanalyse / J. Laplanche et J.-B. Pontalis ; [sous la direction de Daniel Lagache]. – Paris: Presses universitaires de France, 1992. – 523 p.
19. J.-F. Bordron. Trois ordres de la valeur selon la qualité, la quantité et la relation / J.-F. Bordron // SEMEN. Revue de sémio-linguistique des textes et des discours. – 2011. – N 32. – P. 35–52. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://semen.revues.org>.

¹ Запроваджене французьким математиком і топологом Р. Томом (René Frédéric Thom) поняття “diffusion de régnance” (дифузія повноти смислу, дифузія насиченості смислу) сьогодні не тільки активно обговорюється в світлі лінгвістично-семіологічних дискусій щодо долі сосюрівського концепту “valeur” / “значущість”, а й зберігає статус почасти “неперекладного” франкомовного неологізму [19, с. 35–52].

² Говорячи про розрізнення “граматичного” та “логічного”, ми залишаємо тут поза увагою питання, яке широко обговорюється в аналітичній традиції щодо власне вітгенштейнівського вживання терміна “граматичне”, “граматичні правила” у “Філософських дослідженнях”, на що, в тому числі, звертає увагу Д. Пасмор [9, с. 329–361]. Оскільки аналітична філософія не є тут предметом безпосередньої розмови, дозволимо собі використати певною мірою інтерпретативну кальку розрізнення “граматичного” та “логічного” як “лінгвістичного” та “логічного/ аналітичного”, яка присутня як у дискусіях на тему “Вітгенштейн та логічний позитивізм” [8, с. 3–32; 3, с. 35–52.], так і в обговореннях питання “Вітгенштейн та філософія повсякденної мови” [9, с. 329–361].

³ Як зауважує Т. Чернігівська, “суб’єктивна реальність, qualia, чи феноменальна свідомість” є однією з центральних проблем, для якої класична когнітивна наука ще може знайти адекватні координати [16, с. 81]

⁴ Сосюрівська семіолого-лінгвістична пара “valeur – signification” в перекладах “Курсу загальної лінгвістики”: англійською – “value – meaning”, німецькою – “Werte – Bedeutung”, російською – “значимость/ ценность – значение”, українською у перекладі “Курсу загальної лінгвістики” 1998 року – “вартість – значення” [11].

⁵ Фр. “Épistémologie et éthique de la valeur: du sémiotique au rhétorique (et retour)”. [19]

⁶ Серед прикметних прикладів не тільки “Большой психологический словарь” [7], але й надзвичайно поширений словник психоаналітичних термінів Ч. Райкрофта [6].

⁷ Курсив – С.О., далі по тексту так само присутні авторські курсиви.

⁸ Катарсис – від κάθαρσις – піднесення, очищення, одужання – ще одне давньогрецьке термінологічне запозичення психоаналізу.

⁹ Характеристика Д. Лагаш тут явно перекликається з ідеями біосеміотики, але це окрема тема розмови.

¹⁰ Якщо спочатку структурна та функціональні характеристики знаку та знакової системи явно відсилають до Ф. де Соссюра, то у поясненні “структурної революції цінностей”, як і “симулякрів”, працює концептуальний апарат постсоссюрівської семіології.

¹¹ Маємо на увазі відому тезу Ж. Бодрійяра щодо власної “методологічної” позиції: “радикалізація гіпотез є єдино можливим методом” [2; 7, с. 340].

¹² Цитуємо далі за перекладом російською [15].

¹³ Квантифікація влади через цінності – не просто знайомий фразеологічний оборот. У Фрейда знаходимо ремарку, що він колись свідомо відмовився від величезної насолоди, яку давало йому читання творів Ніцше, щоб уникнути впливу його ідей [14, с. 23].

¹⁴ Передусім маємо на увазі відому статтю У. Еко. [17]